

УДК 631.11:70:341.324](477.52)“1942/1943”
DOI <https://doi.org/10.15407/mue2023.22.145>

ЛИТВИНЧУК НАТАЛІЯ

кандидатка історичних наук, наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0691-9662>

LYTVYNCHUK NATALIA

a Ph.D. in History, a research fellow at the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0691-9662>

Бібліографічний опис:

Литвинчук, Н. (2023) Інформативна, ідеологічна та дидактична роль окупаційної преси в призвичаюванні українців до життя за новим порядком (на матеріалі місцевих часописів Сумщини 1942–1943 років). *Матеріали до української етнології*, 22 (25), 145–154.

Lytvynchuk, N. (2023) Informative, Ideological and Didactic Role of the Occupation Press in Accustoming Ukrainians to Life Under the New Order (Based on the Material of Local Periodicals of the Sumy Region in 1942–1943). *Materials to Ukrainian Ethnology*, 22 (25), 145–154.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2023. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**ІНФОРМАТИВНА, ІДЕОЛОГІЧНА ТА ДИДАКТИЧНА РОЛЬ
ОКУПАЦІЙНОЇ ПРЕСИ В ПРИЗВИЧАЮВАННІ УКРАЇНЦІВ
ДО ЖИТТЯ ЗА НОВИМ ПОРЯДКОМ
(на матеріалі місцевих часописів Сумщини 1942–1943 років)**

Анотація / Abstract

Українське сьогодення загострює увагу дослідників до воєнної тематики. Особливо посилюється зацікавленість до вивчення подій Другої світової війни, що фактично дає підстави говорити про певну реактуалізацію цього періоду у вітчизняних історичних студіях. Осмислення господарського життя в умовах нинішнього лихоліття зі свого боку теж спонукало авторку цієї статті подивитися на досліджувану проблематику через оптику минулого. Зокрема, за мету стояло віднайти й опрацювати низку локальних часописів, які видавалися під час німецької окупації на теренах одного з регіонів. Передусім було завдання відстежити в пропагандистській періодиці інформацію, яка прямо чи опосередковано стосувалася господарського ладу окупованих територій. У результаті наукових пошуків та аналізу відібрані матеріали вдалося згрупувати в чотири блоки, відповідно до їх форми та змістового наповнення. До першого віднесено типові для окупаційної преси матеріали розпорядчого характеру, через які гітлерівський режим регулював різні сфери господарської діяльності українців. Другий блок складають публікації, що в пропагандистському стилі висвітлюють поточний стан справ у багатьох галузях господарства, закликають до дотримання певної моделі господарської поведінки. У третій блок увійшли статті за авторством вузькопрофільних спеціалістів, які дають населенню практичні поради щодо ведення особистого селянського господарства. Четвертий блок – це власне короткі мотиваційні тексти, якими намагалися скерувати місцеве населення до життя за новими правилами. Групування матеріалів у такий спосіб, вивчення їх змісту, окрім іншого, дозволило простежити, як у

період німецької окупації локальні газети виконували одночасно кілька функцій – інформативну, ідеологічну та дидактичну. З'ясовано, що ці засоби масової інформації висвітлювали доволі широкий спектр господарського ладу, однак через пропагандистський характер інтерпретація відповідного контенту априорі має відбуватися з урахуванням контексту тодішнього суспільно-політичного життя.

Ключові слова: воєнне лихоліття, окупаційна преса, господарність, господарська діяльність, національний господарський характер.

The Ukrainian present is focusing researchers' attention on military topics. Interest in the study of the Second World War has especially increased, which gives reason to say that this period has been reactualized in national historical studies. The comprehension of the economic life in the context of the current hard times has encouraged the authoress of the submitted article to look at the studied problems through the lens of the past. In particular, the work is aimed at the searching and studying a collection of local magazines published during the German occupation in one of the regions. First of all, the task is to monitor information in propaganda periodicals related directly or indirectly to the economic system of the occupied territories. As a result of scientific research and analysis, the materials have been selected according to their form and content and grouped into four separate blocks. The first one includes administrative materials typical for the occupation press, through which the Hitler regime has regulated various spheres of economic activity of Ukrainians. The second block is formed with the published works covering the current situation in many sectors of the economy in a propaganda style, calling for compliance with a particular model of economic behavior. The third block contains articles by specialized experts who give practical advice to the public on how to run a personal peasant household. The fourth block includes actually short motivational texts used to direct the local population to live under the new order. Grouping the materials in this way and studying their content, among other things, have allowed us to trace how local newspapers performed several functions simultaneously during the German occupation: informative, ideological, and didactic. It is found that these media have covered a rather wide range of the Ukrainian economic system, but because of their ideological nature, the interpretation of the relevant content should a priori take into account the context of the social and political life of the time.

Keywords: wartime, occupation press, economy, domestic economic activity, national economic character.

Господарність є базовою рисою ментальності українців, одним з ідентифікаційних маркерів етносу, його соціокультурного простору. Утім, увесь трагізм національної історії в тому, що трудолюбивий народ, здатний як слід хазяйнувати, часто був позбавлений цієї можливості. У чиєму б ярмі не опинялася Україна, її люд щоразу не мав права бути господарем на своїй землі, втрачав свободу порядкувати на ній на власний розсуд. Чи не найтрагічнішим для господарського укладу українців стало ХХ ст. з більшовицькою геноцидною політикою та нацистською окупацією. Насаджуючи особливі правила життя та праці, встановлюючи жорсткі норми поведінки, кожен з режимів разом викривлював національний господарський характер, руйнував основу господарського світогляду та вироблені традицією стереотипи щодо господарювання.

Історична наука безупинно нагромаджує знання про порядки тих часів завдяки віднайденню, фіксації та введенню в обіг нових пам'яток. Серед них помітно

виділяється група періодичних видань, зокрема газети. Позаяк у різні часи – мирні й воєнні – вони є життєписом окремих міст чи районів, своєрідним хроноскопом, що показує суспільно-політичну, соціально-економічну, культурну та інші грані існування певної спільноти впродовж короткого терміну – кількох днів чи зазвичай одного тижня. Особливо перегукується з воєнним сьогоденням періодика часів Другої світової війни, що, власне, й обґрунтовує наукову зацікавленість. Проаналізувавши й узагальнивши попередній досвід вивчення тогочасної преси, вдалося з'ясувати, що, серед іншого, помітну увагу дослідників привертала багатотиражні україномовні газети, які видавала на місцях окупаційна влада. Тематика опублікованих у першому десятилітті ХХІ ст. наукових статей і монографій свідчить про те, що інтерес сформувався здебільшого до вивчення історії функціонування часописів цього періоду в загальнонаціональному й регіональному розрізах, а також до висвітлення на їх шпальтах спектра актуальної проблематики [1; 6; 17; 25; 27].

Однак чимало аспектів буття українського народу в умовах німецької окупації все ще залишаються не проаналізованими за матеріалами періодичних друкованих видань тих часів.

У результаті пошукової роботи вдалося виявити, що цінним ресурсом, з огляду на виклики сучасної доби, може бути оцифрована колекція так званої пропагандистської преси окупованих українських територій 1941–1944 років, що представлена на вебсайті архіву української періодики онлайн LIBRARIA [28]. У ній, зокрема, зібрано регіональні й локальні часописи, які видавалися в підконтрольних гітлерівській Німеччині містах для того, щоб (як там зазначалося) «бути засобом зв'язку між німецькою владою й населенням» [24], «голосом народу» [26], «висвітлювати життя» [13] і заразом, звісно ж, чинити ідейний вплив на свідомість людей. Критичний перегляд контенту дозволив виявити, поміж іншого, чимало різномірних матеріалів, які своєю тематикою та змістом цілком потрапляють у дослідницьку сферу етнологів. Для прикладу, тут містяться публікації про народні свята, звичаї, релігійність, національну ідентичність тощо. Оскільки наукові інтереси авторки цієї статті лежать у площині економічної етнології, то за мету було поставлено скрупульозно опрацювати відібрані за географічним принципом газети й відстежити в них інформацію, що прямо чи опосередковано стосується господарського ладу окупованих територій, які в лютому 2022 року так само були тимчасово заблоковані ворогом і перебували під загрозою захоплення. Пріоритет віддавався матеріалам, у змісті яких траплялися сюжети про те, як українцям через «накази», «інструкції», «вказівки» та «практичні поради» прищеплювали господарність. Серед інших задач: проаналізувати склад і характер відповідних відомостей; простежити, як часто вони публікувалися й наскільки були типовими для різних періодичних видань одного регіону. Додатково, як того й вимагає розгляд преси, спрямовувалася увага на назви статей, авторство, мову й місце розташування матеріалів відповідного змісту на шпальтах газет. Для дослідження було обрано україномовні часописи універсального змісту, що їх випускала окупаційна влада в містах Північно-Східної Украї-

ни в 1942 та 1943 роках, а саме: «Голос Охтирщини» (м. Охтирка), «Новий час» (м. Шостка), «Визволення» (м. Конотоп). Загалом опрацьовано понад вісімдесят номерів періодики. І перша думка, яка складається після прочитання й на чому хотілося б зацентувати, так це те, що локальна преса, безперечно, мала спільне пропагандистське завдання поширювати через подібний формат одні й ті самі ідеї, проте характер її наповнення та зміст матеріалів все ж різнилися, у кожній газеті обрисовується власний стиль.

Перегортаючи сторінки містечкових часописів, відразу впадає в око те, що німецька влада приділяла чимало уваги економічному життю захоплених територій – промисловості, лісовому, рибному, а особливо – сільському господарству. Новини, що стосувалися аграрної сфери, нерідко друкувалися на перших шпальтах під гучними заголовками (часто увиразнені ще й графічно) поряд з гарячими звістками з фронту. Ці матеріали здебільшого несли чіткий меседж місцевому населенню й не були позбавлені специфічного фразерства й демагогії. Окупаційне керівництво через публікації різного змісту принагідно апелювало до тяжкого минулого українців, повсякчас наголошуючи на тому, що вони стали жертвами політики більшовиків, але за нового керівництва їхнє життя значно покращиться. Розповіді про Німеччину, про безбідне буття тамтешніх селян неодноразово були своєрідним аргументом. Особливо активно в пресі маніпулювалося питанням землі. Складно також не помітити, як за допомогою газет закладалися нові поведінкові стандарти, регламентувалися різні сфери господарської діяльності. Фактично через кожен номер гітлерівський режим намагався всіляко згенерувати прихильність місцевого населення, протиставляючи себе сталінському.

Занурення в тексти публікацій і приділення уваги найменшим деталям дали можливість виявити й проаналізувати досі маловідомі дані, що дозволяють глибше пізнати господарський уклад життя людей в умовах німецької окупації. Особливий науковий інтерес викликає інформація своєрідного дидактичного змісту, яка трапляється фактично в кожному номері досліджуваних пресодруків. Абсолютно очевидно, провідним завданням контенту

було сформувати на окупованих територіях так звану прони́мецьку модель господарювання, перевиховати людей на свій лад. Характерно те, що форма подання таких настанов в обраних для наукового вивчення містечкових часописах 1942–1943 років різнилася. На цьому етапі дослідження видавалося цілком логічно виокремити чотири групи матеріалів відповідно до їх змістового наповнення. Кожну з них далі буде послідовно розглянуто більш ґрунтовно.

Отже, до *першої групи* закономірно віднесено однотипні інформаційні статті й публікації, які трапляються в усіх без винятку газетах. Це офіційні документи окупаційної влади, зокрема накази, які друкувалися в місцевій пресі й давали чіткі вказівки населенню, що і як потрібно робити в індивідуальному чи громадському просторах; інформували про те, яким може бути покарання за недотримання і хто відповідальний за виконання. Одні часописи публікували власне тексти наказів без вигадливих назв під типовими заголовком «Наказ...» із зазначенням його номера (як-от: «Наказ 59», «Наказ 63»); іноді додавалося також, ким виданий цей наказ, або вказувалася територія його юрисдикції (наприклад: «Наказ с.-г. комендатури», «Наказ № 61 по Конотопського Районному Управлінню від 11 липня 1942 р.»). Інші повідомляли про подібні розпорядження окупаційної влади під заголовками, які відображали суть того чи того наказу, його зміст («Наказ про новий аграрний порядок в окупованих східних областях», «Про здачу молока», «Здача корів – невідкладна справа»). Траплялося, що про накази Німецького уряду інформували під своєрідними заголовками-зверненнями, а саме: «Селяни!» – і далі йшов текст розпорядчого документа. До того ж окупаційна влада через пресу могла апелювати не лише до населення, а й до компетентних у тій чи іншій сфері осіб. У такому разі спочатку зазначали, кому адресовано відповідний наказ (приміром, «Участковим агрономам-інспекторам, старостам громадських господарств, старостам Сільських управ»), а далі розміщувався власне заголовок і пункти відповідної настанови. Зрідка про вихід певного наказу коротко повідомлялося в колонці свіжих новин. Наприклад, газета «Голос Охтирщини» під заголовком «Ко-

роткі вістки», серед звісток про останні події у світі, розмістила таке послання: «Державний міністер внутрішніх справ Німеччини дав наказ, щоб підчас весняної сівби використовувалися по можливості також і недільні та святкові дні» [16].

Якщо більш предметно говорити про те, що саме вимагали в законодавчому порядку від мешканців окупованих північно-східних територій і яких сфер господарської діяльності ці накази стосувалися, то передусім хотілося б звернути увагу на «Наказ про новий аграрний порядок в окупованих східних областях», який запроваджувався замість так званої большевицької колхозної системи. Текст цього документа можна знайти в не одному часописі, деякі надрукували його навіть кілька разів, у різних числах. За змістом він помітно виділявся від інших подібних публікацій, більше мав політичний характер і в стилі нацистської пропаганди окреслював переваги життя при німецькій владі. Зокрема, окрім іншого, у ньому зазначалося: «Новий аграрний порядок ліквідує новий колективний лад. На місце большевицької колхозної системи приходить новий порядок, який шляхом різних, одна з одною пов'язаних і одна одну доповнюючих форм поведе сільське населення сходу до індивідуального господарювання на землі. З цілком зрозумілих причин неможливо вже сьогодні замінити большевицькі методи, протягом двох десятиріч укріплювані всіма засобами насильства, спрямовані для практичного перетворення селян на рабів. Тому розпущені колхози будуть спочатку перетворені на громадські господарства. З цих громадських господарств розвиватиметься індивідуальна господарська форма у вигляді товариського обробітку землі і поодиноких дворів. У товаристві для обробітку землі земля, що до цього часу оброблялась спільно, буде поділена між учасниками для самостійного обробітку і використання, і буде самостійно оброблена за заздалегідь встановленим пляном. Незалежно від остаточного устрою, вся дотеперішня присадибна земля оголошується приватною власністю, звільняється від податків і може за проханням бути збільшеною» [20].

Важливо підкреслити, що на господарському ставленні до землі, догляду за нею робився особливий акцент. У зв'язку з цим у пресі часом з'являлися накази як реак-

ція на виявлені факти безгосподарності. Наприклад, в одній з газет читаємо: «По Управлінню Старшини Конотопського району від 15 липня 1942 року виявлено, що мешканці м. Конотопа, які одержали землю для засіву городиною, недбайливо обробляють її, внаслідок чого городи засмічені бур'янами. Також ростуть бур'яни на подвір'ях та під тинами. Щоб запобігти загибелі посівів від бур'янів, які сприяють розвитку шкідників, наказую: 1. До 25 липня ц. р. всім, хто має городи, будь то організації, установи чи приватні особи, провести старанний обробіток, в першу чергу очистивши їх від бур'янів. Одночасно з цим скосяти бур'яни по дворах та попід тинами. 2. Якщо після 25 липня ц. р. контрольним обслідуванням буде встановлено, що хтось не виконає даного наказу, того буде оштрафовано, а земля у нього може бути відібрана. 3. Нагляд за виконанням цього наказу покладаю на відділ міського господарства та органи поліції» [18]. Фіксуємо також публічні звернення через місцеві газети до старост сільських управ та громадських господарств, де, поміж іншим, акцентують їхню увагу на тому, що «в час весняних польових робіт кожна людина повинна старанно працювати в полі або в себе на городі», а натомість, як зауважують у публікації, «багато людей з сел приходять до міста по всяких дрібних справах і марно провадять час» [23].

Водночас виявляємо в пресодруках накази про обов'язкову здачу корів, молока, зерна, картоплі для забезпечення німецької армії, якими фактично змушували окуповані території бути базами постачання. Деякі з опублікованих документів містили чітко встановлені норми здачі, а також інформували про відповідальність за недотримання їх. Так, у наказі сільськогосподарської комендатури про обов'язкову здачу молока, попереджали, що «злісні нездавці молока та ті, що псують його, будуть рахуватись саботажниками і в них корови будуть відібрані. Продаж молока та молочних продуктів на базарі, спекуляція, обмін суворо забороняються. <...> Винні в невиконанні вищезазначеного будуть покарані згідно законів військового часу» [19].

Знаходимо також кілька наказів, адресованих підприємствам і приватним домовласникам, де йдеться про необхідність

упорядкування таких сегментів публічного й приватного просторів, як колодязі, смітники, вбиральні. По суті, це були своєрідні інструкції, роз'яснення з боку старшин районів, як потрібно по-господарськи приводити до ладу ці об'єкти, аби забезпечити санітарне та епідемічне благополуччя міст і сіл.

Окрім наказів, друкувалися розпорядження (іноді з покликанням на відповідний наказ), які так само регламентували господарську діяльність. Наприклад, розпорядження окружного сільськогосподарського коменданта про заборону ловити рибу у водах Охтирського району відповідно до наказу Сумського господарського командування на шпальтах газети «Голос Охтирщини». Часом трапляються матеріали, у яких у характерній ідеологічній манері йдеться про виконання подібних настанов місцевим населенням.

У *другу групу* виокремлено публікації, які висвітлювали поточний стан справ у різних галузях господарства в тих чи тих населених пунктах. Інформування про посівну й жнива, відновлення й налагодження роботи броварень, шкіряних заводів, млинів, меблевих фабрик, інкубаторів та інших підприємств доволі часто здійснювалося через типовий ракурс пропаганди. Підтекст таких матеріалів цілком зрозумілий: схилити до себе здатністю господарювати, умінням налагоджувати соціально-економічне життя. До того ж в їх змісті нерідко трапляється антирадянська риторика, характерні сюжети про безгосподарність «советів» і «більшевиків», їх нищівну для української аграрної галузі політику. До прикладу, одна з найяскравіших цитат: «Українське трудове селянство, звільнене Німецьким героїчним народом, знову переходить на новий, вільний шлях свого власного відбудовчого періоду. Важко собі уявити, скільки зазнало лиха трудове селянство за останні 10 років, так би мовити, з часу переходу на рейки добровільної соціалістичної колективізації. На соціалістичних рейках селян засилали на далеку північ, у віддалені табори, у Сибір, відлучали від родин, від свого господарства, навіть від своєї рідної, плодючої землі. Від того, що «жити стало краще, жити стало веселіше», в 1933 році Україна втратила 8 мільйонів людей трьох поколінь; в селах зникла краса природи, традиції, нищились і

село, з святими вечорами, з мелодійними співами молоді далеко за північ, геть по-смутилось і притихло. В селі вбили релігію, а разом з тим втратили мораль людську, чутливість і ту споконвічну сільську добротність» [2].

Механізми мовленнєвого впливу на людей прочитуються навіть у заголовках статей («Охтирщина відроджується», «Нове життя в Шостці», «Відновили і впевнено працюємо», «Перша весна вільного хлібороба, «Будемо гідними господарями!» та ін.). Деякі часописи мали спеціальні постійні розділи, де друкувалися матеріали відповідного змісту, нерідко на окремих сторінках. Приміром, рубрики «На звільненій землі», «Завод і поле» в газеті «Новий час» (м. Шостка). Повідомляючи в такий спосіб про свою діяльність, влада заразом закликала місцеве населення до старанної організованої праці, раціонального й економного ведення господарства, на кшталт: «Для того, щоб краще провести посівну кампанію, треба, щоб жінки і молодь допомагали цій великій праці»; «Під час збирання врожаю при перевозці треба використовувати всі тяглові сили, а цьому виїздів у місто і на село без підстав не повинно робити» [12]. Доволі часто в приклад ставили Німеччину: «Треба збільшити якість обробітку землі, краще орати і боронувати, щоб зрівняти урожай нашого району з Німеччиною, де з кожного гектара в середньому знімають 16 центнерів врожаю» [14]. Типовим жанром для аналізованих газет були також листи земляків з Німеччини, у яких вони описували тамтешнє безбідне життя; або публікації-розповіді місцевих, котрі по приїзду звідти ділилися своїми враженнями від побаченого: «Я мав можливість познайомитися з життям селян. Дуже гарно живуть німецькі селяни. Вид господарства – відрубні ділянки. Господарства мають найменше 4–5 корів, а гарні господарства мають і більше до 30 корів, всі корови гарної породи. Є в достатній кількості і коні, теж гарної породи. Кожен господар має 20–50 штук свиней. <...> Сільське господарство механізоване, багато с.-г. машин, майже кожне господарство має мотоциклет, велосипеди. Наділи землі на господарство від 20–150 га, в це число входять і всі вгіддя (сінокіс, ліс). Грунти Німеччини гірші за українських, але урожаї значно більші, ніж на Україні. Чим це можна пояснити?

Спостерігаючи життя й методи роботи, я прийшов до висновку, що все залежить від того, що керують роботою гарні спеціалісти (а не жидки, як це було у нас), а головне – правильно поставлена робота. Роботу кожен виконує сумлінно й щиро, дбаючи про те, щоб робота принесла користь і йому, й державі» [15].

В одну категорію з публікаціями, що закликали до дотримання певної моделі господарської поведінки, цілком логічно віднести й ті матеріали, через які населенню давали чіткі завдання, на зразок: «Там, де пройшла війна, може не вистачати коней, волів. Лишається одне: запрягати в плуга кожну корову. Не треба турбуватися, що корови не будуть давати молока. Те, що вам здається незвичайним, у Німеччині давно прийняте й не пошкодило, а принесло велику користь. Потрібно вже тепер зробити ремонт усіх наявних возів. Хто не зможе обробити землю плугом, той повинен обробити її лопатою; жоден клапоть землі не мусить лишитися необробленим. Не розмірковувати довго! Беріться до діла! Чим швидше й з більшою охотою будете працювати, тим швидше закінчиться війна, і тоді почнеться інше життя» [22].

Третя група – це статті від спеціалістів: агрономів, ветлікарів, рибоводів та інших, які дають читачам не стільки вказівки, як цінні фахові поради щодо того, як потрібно доглядати за рослинами чи тваринами, що раціонально вирощувати, а чого варто уникати в землеробстві й тваринництві, як дбати про ставкове господарство тощо. Найбільше таких практичних рекомендацій трапляється на сторінках газети «Голос Охтирщини». Заголовки відповідних публікацій сформульовано у формі закликів або запитань («Більше уваги рибництву» – Районний рибовод Охтирської Земельної Управи Ігнатенко, «Весняні роботи на пасіках» – З порад райпасічника Охтирська Земельна Управа, «Розводьте шовковицю!» – К. Коростишов, «Як закладати парники» (поради агронома) – Іщенко. Головний агроном Районної Управи, «Подбаймо за ставки під час повені (Поради рибовода)», «Більше уваги садівництву», «Запобігайте передчасних рішень», «Поради агронома. Садіть кавуни та дині», «Зберігання садків зимою», «Що таке фасціольоза і як з нею боротися» – Ветлікар Печерський,

«Краще доглядати плідників», «Правильно використати тяглову силу»). Часом трапляються також інструкції, як-от «Інструкція про підготовку корів до тягла» в одному зі згаданих раніше пресодруків. Важливо зазначити, що ці тексти майже позбавлені пропагандистської риторики.

Окрему, **четверту, групу** формують своєрідні мотиваційні фрази, що трапляються поміж публікацій на сторінках газет і якими українців фактично намагалися скерувати до життя на новий лад, а саме: «Нищити, українці, залишки московського большевизму в господарчих установах, у мові, в культурі, в світогляді!» [7], «Праця для майбутнього нашого народу є для нас справа честі! Ми мусимо бути твердими, сильними, гордими, готовими до праці!» [11]. У такій манері за посередництвом преси окупаційна влада зверталася до населення так званих звільнених областей також із чітко поставленими вимогами щодо господарювання й способів обробки землі та догляду за нею. Приміром, в одному з номерів конотопського часопису надруковано такий текст: «Хто не має можливості виорати присадибну ділянку, той нехай обробить її лопатою! Жоден клопоть землі не повинен лишитися необробленим!» [3]. Вислови подібного стибу часто містили ще й обґрунтування. Вони могли бути як ідеологічні, викладені в характерному риторичному стилі, наприклад: «Хто більше працює – у того більший врожай, більше лишається для себе! Довго не думай! Ставай до діла! Чим успішніша й швидша праця – тим ближче кінець війни!» [4]; так і суто практичні: «Взимку випало мало снігу, весна прийшла рано, термін для обробки землі скоротився, а тому треба швидше віддати насіння вогкій землі до можливої посухи» [5], «Селяни! Охороняйте свій хліб, охороняйте свої посіви» [8]. Деякі місцеві газети для мотивації відповідної соціальної поведінки як аргумент наводили факти про аналогічний досвід господарювання в Німеччині. Так, у шосткинському періодичному виданні «Новий час» читаємо: «Там, де не вистачає коней, запрягай у плуга корову. В Німеччині давно вже працюють корови, без жодної шкоди для них» [21]. Часом за посередництва преси такими фразами-зверненнями апелю-

вали до моральних цінностей, намагалися сконструювати соціокультурну модель поведінки: «Українці! Хто зайве збіжжя суспільству не віддає, той є шкідником народу!» [10], «Трудящі! Спекулянт – це паразит нашої громади, він наживається на труднощах тисяч чесних людей. Викривайте спекулянтів!» [9]. Для того, щоб скерувати увагу читача, подібну текстову інформацію нерідко розміщували на перших шпальтах газет, під статтями відповідного змісту без зазначення джерела й авторства, але обов'язково виділяли (увирознювали) декоративними елементами – напівжирним шрифтом, курсивом, різно-рідними лініями, рамочками тощо.

Отже, унаслідок проведеного дослідження на матеріалі локальних часописів Сумщини 1942–1943 років вдалося цілком підтвердити, що преса може мати неабиякий інформаційний потенціал, особливо для регіональних студій. Адже її наповнення відбиває весь спектр життя спільноти в той чи той історичний період. Через те, що газети як засоби масової інформації часто виконували одночасно кілька функцій, зокрема інформативну, ідеологічну й дидактичну, вони мали унікальне змістове навантаження. Досвід роботи власне з окупаційною пресою підвів до таких висновків: осмислення відповідного контенту має відбуватися з урахуванням контексту суспільно-політичного життя, через ідеологічний характер висвітлення будь-яких тем важливо дотримуватися виваженої інтерпретації. Враховуючи результати студіювання, у перспективі обґрунтовано було б продовжити наукові пошуки й зіставити матеріали масових періодичних видань з архівними, нарративними джерелами. На завершення справедливо також зауважити, що донедавна дослідники не досить активно вводили до наукового обігу пресодруки, зокрема, і через обмежений доступ до деяких із них. Проте є сподівання, що зняття заборон і, зрештою, поява можливості вільно користуватися архівами української періодики онлайн сприятимуть залученню часописів до реконструкції укладу життя населення окремих адміністративно-територіальних одиниць, розширенню й урізноманітненню джерельного корпусу з історії повсякденності, мікроісторії.

Джерела та література

1. Беркгоф К. Антисемітизм в українськомовних виданнях у Райхскомісаріаті Україна. *Наукові записки / збірник*. Серія : «Політологія і етнологія». Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2006. Вип. 31. С. 94–101.
2. Будемо гідними господарями! *Голос Охтирщини*. Охтирка, 1942. Чис. 16. С. 1. URL : <https://libraria.ua/issues/224/6081/>.
3. *Визволення*. Конотоп, 1943. Чис. 48. С. 1. URL : <https://libraria.ua/issues/189/3184/>.
4. *Визволення*. Конотоп, 1943. Чис. 49. С. 1. URL : <https://libraria.ua/issues/189/3182/>.
5. *Визволення*. Конотоп, 1943. Чис. 51. С. 2. URL : <https://libraria.ua/issues/189/3190/>.
6. Винокурова Ф. «Єврейське питання» в окупаційних періодичних виданнях на території Вінницької області. *Наукові записки / збірник*. Серія : «Політологія і етнологія». Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2006. Вип. 31. С. 102–112.
7. *Голос Охтирщини*. Охтирка, 1942. Чис. 9. С. 2. URL : <https://libraria.ua/issues/224/6097/>.
8. *Голос Охтирщини*. Охтирка, 1942. Чис. 29. С. 3. URL : <https://libraria.ua/issues/224/6102/>.
9. *Голос Охтирщини*. Охтирка, 1942. Чис. 43. С. 2. URL : <https://libraria.ua/issues/224/6068/>.
10. *Голос Охтирщини*. Охтирка, 1942. Чис. 66. С. 3. URL : <https://libraria.ua/issues/224/6049/>.
11. *Голос Охтирщини*. Охтирка, 1943. Чис. 38. С. 1. URL : <https://libraria.ua/issues/224/6096/>.
12. Збиральна кампанія кличе! *Новий час*. Шостка, 1942. Чис. 1. С. 1. URL : <https://libraria.ua/issues/325/11934/>.
13. Іващенко К. З наради старшин Шосткинщини. *Новий час*. Шостка, 1942. Чис. 1. С. 2. URL : <https://libraria.ua/issues/325/11934/>.
14. Іващенко М. Забезпечення населення продуктами споживання (з наради старшин). *Новий час*. Шостка, 1942. Чис. 3. С. 3. URL : <https://libraria.ua/issues/325/11939/>.
15. Корнієнко А. Г. Що я бачив у Німеччині? *Новий час*. Шостка, 1942. Чис. 3. С. 2. URL : <https://libraria.ua/issues/325/11939/>.
16. Короткі вістки. *Голос Охтирщини*. Охтирка, 1942. Чис. 17. С. 2. URL : <https://libraria.ua/issues/224/6050/>.
17. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами українськомовної легальної преси : монографія. Львів, 2010. 328 с.
18. Наказ № 63 по управлінню Старшини Конотопського району від 15 липня 1942 року. *Визволення*. Конотоп, 1942. Чис. 41. С. 4. URL : <https://libraria.ua/issues/189/3187/>.
19. Наказ с.-г. комендатури. *Голос Охтирщини*. Охтирка, 1942. Чис. 12. С. 4. URL : <https://libraria.ua/issues/224/6087/>.
20. Новий аграрний порядок в окупованих східних областях. *Голос Охтирщини*. Охтирка, 1942. Чис. 6. С. 1. URL : <https://libraria.ua/issues/224/6061/>.
21. *Новий час*. Шостка, 1943. Чис. 17. С. 2. URL : <https://libraria.ua/issues/325/11948/>.
22. Обробити всю землю. *Визволення*. Конотоп, 1943. Чис. 46. С. 2. URL : <https://libraria.ua/issues/189/3189/>.
23. Старостам сільських управ та старостам громадських господарств. *Голос Охтирщини*. Охтирка, 1942. Чис. 24. С. 4. URL : <https://libraria.ua/issues/224/6080/>.
24. Українці й українки! *Новий час*. Шостка, 1942. Чис. 1. С. 1. URL : <https://libraria.ua/issues/325/11934/>.
25. Черняков Б. Окупаційна преса Райхскомісаріату Україна: розбудова і функціонування (1941–1943 рр.). *Наукові записки / збірник*. Серія : «Політологія і етнологія». Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2006. Вип. 31. С. 51–68.
26. Чорновол С. Голос народу. *Голос Охтирщини*. Охтирка, 1942. Чис. 50. С. 2. URL : <https://libraria.ua/issues/224/6105/>.
27. Яременко В. Преса в рейхскомісаріаті «Україна» під час німецької окупації у липні – грудні 1941 р. *Київська старовина*. 2006. № 3. С. 123–131.
28. LIBRARIA. Архів української періодики онлайн. Веб-сайт. URL : <https://libraria.ua/about/>.

References

1. BERKHOFF, Karel Cornelis. Anti-Semitism in Ukrainian-Language Publications in the Reichskommissariat Ukraine. *Scientific Notes: Digest. Political Science and Ethnology Series*. Kyiv:

Kuras Institute of Political and Ethno-National Research of NAS of Ukraine, 2006, iss. 31, pp. 94-101 [in Ukrainian].

2. YATSENKO, I., ed. Let's Be Worthy Hosts! *The Voice of Okhtyrshchyna*. Okhtyrka, 1942, no. 16, pp. 1 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/224/6081/> [in Ukrainian].

3. SAKHNO, H., ed.-in-chief. *Liberation*. Konotop, 1943, no. 48, pp. 1 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/189/3184/> [in Ukrainian].

4. SAKHNO, H., ed.-in-chief. *Liberation*. Konotop, 1943, no. 49, pp. 1 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/189/3182/> [in Ukrainian].

5. SAKHNO, H., ed.-in-chief. *Liberation*. Konotop, 1943, no. 51, pp. 2 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/189/3190/> [in Ukrainian].

6. VYNOKUROVA, Faina. *The Jewish Question in the Occupation Periodicals in the Vinnytsia Region. Scientific Notes: Digest. Political Science and Ethnology Series*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethno-National Research of NAS of Ukraine, 2006, iss. 31, pp. 102-112 [in Ukrainian].

7. YATSENKO, I., ed. *The Voice of Okhtyrshchyna*. Okhtyrka, 1942, no. 9, pp. 2 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/224/6097/> [in Ukrainian].

8. YATSENKO, I., ed. *The Voice of Okhtyrshchyna*. Okhtyrka, 1942, no. 29, pp. 3 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/224/6102/> [in Ukrainian].

9. YATSENKO, I., ed. *The Voice of Okhtyrshchyna*. Okhtyrka, 1942, no. 43, pp. 2 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/224/6068/> [in Ukrainian].

10. YATSENKO, I., ed. *The Voice of Okhtyrshchyna*. Okhtyrka, 1942, no. 66, pp. 3 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/224/6049/> [in Ukrainian].

11. STRAKHOV, V., ed. *The Voice of Okhtyrshchyna*. Okhtyrka, 1943, no. 38, pp. 1 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/224/6096/> [in Ukrainian].

12. IVASHCHENKO, K., ed. The Harvesting Campaign is Calling! *New Time*. Shostka, 1942, no. 1, pp. 1 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/325/11934/> [in Ukrainian].

13. IVASHCHENKO, K., ed. From the Meeting of Starshyna of Shostka District. *New Time*. Shostka, 1942, no. 1, pp. 2 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/325/11934/> [in Ukrainian].

14. IVASHCHENKO, M. Provision of the Population with Consumption Products (from the Meeting of Starshyna). *New Time*. Shostka, 1942, no. 3, pp. 3 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/325/11939/> [in Ukrainian].

15. KORNIENKO, A. What have I Seen in Germany? *New Time*. Shostka, 1942, no. 3, pp. 2 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/325/11939/> [in Ukrainian].

16. YATSENKO, I., ed. Short News. *The Voice of Okhtyrshchyna*. Okhtyrka, 1942, no. 17, pp. 2 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/224/6050/> [in Ukrainian].

17. KURYLISHYN, Kostiantyn. *Ukrainian Life under the German Occupation (1939-1944): After the Materials of Ukrainian-Language Legal Press: A Monograph*. Lviv, 2010, 328 pp. [in Ukrainian].

18. SAKHNO, H., ed. Order No. 63 on the Government of the Konotop District Starshyna on July 15, 1942. *Liberation*. Konotop, 1942, no. 41, pp. 4 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/189/3187/> [in Ukrainian].

19. YATSENKO, I., ed. Order of the Agricultural Commandant's Service. *The Voice of Okhtyrshchyna*, 1942, no. 12, pp. 4 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/224/6087/> [in Ukrainian].

20. YATSENKO, I., ed. New Agrarian Order in the Occupied Eastern Regions. *The Voice of Okhtyrshchyna*, 1942, no. 6, pp. 1 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/224/6061/> [in Ukrainian].

21. IVASHCHENKO, K., ed. *New Time*. Shostka, 1943, no. 17, pp. 2 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/325/11948/> [in Ukrainian].

22. SAKHNO, H., ed. To Cultivate All the Land. *Liberation*. Konotop, 1943, no. 46, pp. 2 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/189/3189/> [in Ukrainian].

23. YATSENKO, I., ed. To Heads of Village Administrations and Headmen of Public Farms. *The Voice of Okhtyrshchyna*. Okhtyrka, 1942, no. 24, pp. 4 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/224/6080/> [in Ukrainian].

24. IVASHCHENKO, K., ed. Ukrainian Men and Women! *New Time*. Shostka, 1942, no. 1, pp. 1 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/325/11934/> [in Ukrainian].

25. CHERNIAKOV, Borys. The Occupation Press of the Reichskommissariat Ukraine: Development and Functioning (1941-1943). *Scientific Notes: Digest. Political Science and Ethnology Series*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethno-National Research of NAS of Ukraine, 2006, iss. 31, pp. 51-68 [in Ukrainian].

26. CHORNOVOL, S. Voice of the People. *The Voice of Okhtyrshchyna*. Okhtyrka, 1942, no. 50, pp. 2 [online]. Available from: <https://libraria.ua/issues/224/6105/> [in Ukrainian].
27. YAREMENKO, V. Press in the Reich Commissariat of Ukraine during the German Occupation in July-December, 1941. *The Kyivan Past*, 2006, no. 3, pp. 123-131 [in Ukrainian].
28. LIBRARIA. *Archive of Ukrainian Periodicals Online*. Website. Available from: <https://libraria.ua/about/> [in Ukrainian].

Надійшло / Received 20.06.2023

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 14.12.2023